

Almancadan Türkçeye Çeviride İkilemeler: Stefan Zweig'ın Satranç Eseri Örneğinde Bir İnceleme

Zeki USLU ¹, Dilay ÖZDEMİR ²

Özet

Bu çalışmanın konusu Almanca bir edebiyat eserinin Türkçeye çevirisinde kullanılan ikilemeleri incelemektir. İnceleme için Avusturyalı yazar Stefan Zweig'ın Satranç adlı romanı ve romanın Türkçede yayınlanmış iki farklı çevirisi ele alınmıştır. Çalışmanın amacı Almancada ne tür sözcük ya da yapıların Türkçeye ikileme olarak aktarıldığı, ikilemelerin bu diller arasında biçimsel, anlamsal ve kullanımsal eşdeğerliğinin bulunup bulunmadığı, eşdeğerliğin bulunmadığı durumlarda çevirmenlerin hangi stratejileri uyguladığının belirlenmesidir. İnceleme sonucunda Türkçede Almancadan daha çok ikileme kullanıldığı, Almancadaki belirteç, sıfat, eylemsi gibi tek sözcükten oluşan yapıların Türkçeye ikileme olarak çevrildiği, Türkçe ve Almanca arasında ikilemelerin biçimsel, anlamsal ve kullanımsal eşdeğerliğinin bulunmadığı durumlarda çevirmenlerin ilgili dil yapısını birebir aktarmak yerine Türkçedeki kullanım özelliğine göre yorumladıkları görülmüştür. Bu sonucun karşılaştırmalı dilbilim ve dil öğretimi çalışmalarında önemli bir veri olarak değerlendirileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, ikileme, Stefan Zweig, Satranç, Almanca-Türkçe.

Binomial Pairs in Translation from German into Turkish: an Analysis in the Sample of the Work Chess Novel by Stefan Zweig

Abstract

This study deals with the investigation of binomial pairs in a literary work translated from German into Turkish. For the investigation, the "Chess Novel" by Stefan Zweig and their two diverse translations in Turkish were selected. The aim of this study is to find out which words and structures are translated into Turkish as binomial pairs, whether the binomial pairs in the German-Turkish language pair are aquilalent in syntatic, semantic and pragmatic areas and which strategies the translators use when it comes to no equivalence. The result of the work shows that binomial pairs in Turkish are more used for comparison with German ones. The single words adjective, adverb and participle in German can be translated into Turkish as binomial pairs. In the German-Turkish language pair, binomial pairs have no direct equivalents. In this case, the translators can interpret the statement instead of transferring the relevant structure from the source language. It is hoped that this result will benefit the foreign language teaching and contrastive work.

Keywords: Translation, binomial pairs, Stefan Zweig, chess novel, German-Turkish.

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, zekiuslu@selcuk.edu.tr

² Yüksek Lisans öğrencisi, dilayozdemir.1991@hotmail.com

GİRİŞ

İkileme bir dilbilgisi kavramıdır ve Türkçe Sözlükte (1988:691) “anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması” olarak tanımlanır. Kavramların dile getirilişi sırasında güçlü bir anlatım sağlamak üzere birden çok sözcüğün bir arada kullanıldığı ikilemeler Türkçede çok sık kullanılan bir anlatım özelliğidir (Hatiboğlu 1981; Aksan 1998:101). Bu kavram Türkçe dilbilgisi kitaplarında ikizleme (Gencan 1979), ikileme (Hatiboğlu 1981; Korkmaz 1992; Aksan 1998; Hengirmen 1998), tekrarlar (Ergin 2004), katmerleme, ikiz kelime (Topaloğlu 1989) ve bağlam öbekleri (Banguoğlu 1998) gibi farklı biçimlerde adlandırılmaktadır. İkilemeler Türkçede belli bir sözcük türüyle sınırlı olmayıp ad, sıfat, belirteç, ulaç, ortaç, eylem gibi değişik türlerde oluşturulabilmektedir. Aktaş (1996:566) ikilemeyi “bir dilin kendi fonetik ve morfolojik özelliklerine göre ürettiği bir dil oyunu” olarak değerlendirir. Türkçenin her döneminde yaygın olarak kullanılan ikilemelere başka dillerde özellikle de batı dillerinde daha az rastlandığı söylenebilir. Türkçenin bu önemli anlatım özelliği şöyle bir örnekle gösterilebilir;

“a- Sabahleyin erkenden geldi” ya da “b- Sabahın erken saatinde geldi” tümceleri yerine “c- Sabah sabah geldi” denmesi ifadeyi pekiştirmekte ve çok önemli anlam ve kullanım özellikleri eklemektedir. (a) ve (b) tümcelerinin başka bir dile aktarılması ya da çevirisi rahatlıkla yapılabilir. Ancak (c) ifadesinin bütün özellikleriyle başka bir dile eşdeğer çevirisini yapmak neredeyse olanaksızdır. “sabah sabah” ikilemesinin Türkçe okuru üzerinde yarattığı etkiyi, çeviri metnin okuru üzerinde yaratabileceğini savunmak çok güç görünüyor. Çeviribilim çalışmalarında deyimler, atasözleri, kalıp sözler ve şiirler gibi kültüre özgü ifadelerin çevrilip çevrilemeyeceği konusunda farklı görüş ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar metin türüne ya da çeviri amacına göre çeşitli çözüm önerileri getirmektedir. Her toplumun dünyayı algılama ve anlatma biçimi farklıdır. Toplumların kültürel yakınlığı ne denli fazla olursa dilleri arasındaki çevrilebilirlik oranı da o denli yüksek olur (Koller 2011:166). Akerson (1982) Türkçe ikilemelerin Almancaya çevirisinde tam eşdeğerlik sağlamanın neredeyse olanaksız olduğunu vurgulamaktadır. Boztaş (1993:58) ikilemelerin İngilizce çevirilerinde tam eşdeğeri olmayınca izlenen yorumlama ya da yakın anlamlı yapılar kullanma yönteminin anlam kaybına neden olduğunu savunmaktadır. Dede Korkut Kitabı ve Almanca çevirisindeki ikilemeleri inceleyen Uncu (2019) özgün metinde yer alan ikilemelerden yalnızca yüzde onunun tam eşdeğer olarak Almancaya çevrilebildiğini saptamıştır. İkilemelerin bu özelliği gerek yabancı dil öğrenen Türkler için gerekse yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler için önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırmalı çalışmaların burada büyük bir rol oynayacağı kuşkusuzdur. Özellikle yabancı dil öğretiminde dil bilincinin ve yorumlama yeteneğinin geliştirilmesinde dil karşılaştırmalarına daha çok gereksinim olduğu yadsınamaz.

Yukarıdaki düşüncelerden yola çıkarak, bu çalışmada kaynak dili Almanca olan bir edebiyat eserinin amaç dil Türkçeye yapılan iki ayrı çevirisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın asıl amacı çeviri eleştirisi olmayıp, kaynak ve amaç metindeki ikilemelerin saptanması hedeflenmektedir. Kaynak ve amaç metinlerde ikileme yapıları,

sayıları ve kullanımları eşit midir? Eğer Türkçe metinde ikilemeler, tıpkı varsayımdaki gibi, daha sık kullanıldıysa, Almandaki ne tür dil yapıları ikileme olarak Türkçeye aktarılmıştır? Çalışmada bu sorulara yanıt bulunması beklenmektedir. Bulgular bölümündeki örneklerin daha iyi anlaşılabilmesi için önce Türkçe ve Almanca dillerinin ikileme konusunu nasıl ele aldıklarına bir göz atalım.

Türkçede İkileme

Türkçede anlatımı güçlendirmek için kullanılan ikilemelerin en önemli özelliği kalıplaşmış sözcükler olmalarıdır. Kalıplaşan sözcüklerin sırası değiştirilemez ya da tek başına kullanılamaz. Her tür sözcükten ikileme yapılabilir. Diğer önemli bir özellik de ikilemelerin yapısındaki ses benzerliğidir. Türkçedeki ikilemelerin yapısı özetle şöyle gösterilebilir;

Aynı sözcüğün yinelenmesi yoluyla ikilemeler: sabah sabah, baka baka, güzel güzel, yavaş yavaş vb.

Zıt anlamlı sözcüklerin yinelenmesi yoluyla ikilemeler: aşağı yukarı, gece gündüz, olur olmaz, iyi kötü vb.

Önseste benzerlik yoluyla ikilemeler: bağ bahçe, soy sop, kör kütük, zar zor, kul köle vb.

Sonseste benzerlik yoluyla ikilemeler: az buz, anlı sanlı, hesap kitap, yırtık pırtık vb.

M- Ünsüzü ile yapılan ikilemeler: ev mev, okul mokul, bakan makan, para mara vb.

Yakın anlamlı sözcüklerle yapılan ikilemeler: ev bark, çul çaput, elde avuçta, köşe bucak, hacı hoca vb.

Bir anlamlı bir anlamsız sözcükten oluşan ikilemeler: eğri büğrü, sus pus, çer çöp, karman çorman, ufak tefek vb.

Belirli bir sınıflandırma içine alınamayan ya da hiçbir kuralı olmayan ikilemelerin sayısı da oldukça fazladır.

Almandaki İkileme

Almandaki ikileme kendine özgü bir sözcük türetme yöntemidir ve çoğunlukla ad soylu sözcüklerden yapılır (Duden 1995: 406). Almandaki ikileme yapımında Türkçeden farklı olarak genellikle bağlaç ve ilgeçlerden yararlanır. İkilemeler açısından Türkçe ve Almandaki karşılaştıran Aktaş (1996) ve Yücel (2016) Almandaki ikilemelerin yapı bakımından Türkçedekilerden farklı olduğunu ve Almandaki ikilemelerin bağlaç ve ilgeçlerle yapıldığını saptamışlardır. Aşağıda Almanca ikileme örneklerini görebiliriz;

Bağlaçlarla yapılan ikilemeler: nach und nach (yavaş yavaş), klipp und klar (açık seçik), Kind und Kegel (çocuk çocuk), Mann und Maus (cümbür cemaat), so und so (falan filan), Freund und Feind (dost düşman), Tag und Nacht (gece gündüz), Erde und Himmel (yer gök), brav und artig (akıllı uslu), Geld und Gut (mal mülk), Haus und Heim (ev bark) vb.

İlgeçlerle yapılan ikilemeler: Schritt für Schritt (adım adım), Wort für Wort (sözcük sözcük), langsam, aber sicher (ağır ağır), Hand in Hand (el ele), Kopf an Kopf (baş başa),

früher oder später (er ya da geç), von Zeit zu Zeit (zaman zaman), mit Ach und Krach (zar zor), Hals über Kopf (apar topar), Stück für Stück (tane tane). in Hülle und Fülle (bol bol) vb.

Ses benzerlikleri ile yapılan ikilemeler: Krimskrams (pılı pırtı), Blitzblank (gıcır gıcır), Heckmeck (abuk sabuk), Techtelmechtel (aşna fişne), Larifari (ıvır zıvır) vb.

Görüldüğü gibi Türkçe ve Almanca dil çiftinde ikilemeler farklı yapısal ve anlamsal özellikler taşımaktadır. İkilme yapıları bir söz sanatı olarak edebi eserlerde olduğu gibi günlük dilde de sık kullanılmaktadır. Ancak bunların yapı, anlam ve kullanım özelliklerinin tam olarak bilinmesi gerekir. Yoksa yerinde kullanılmayan bir ikileme iletişimi bozabilir. Yapılan gözlemler yabancı dil öğrencilerinin ikilemeleri pek kullanmadıklarını göstermektedir. Bu durum öğrencilerin dilin önemli bir anlatım gücünden yararlanmalarını sonucunu doğurmaktadır. Serindağ'ın (2018) belirttiği gibi yabancı dil öğretiminde ikilemeler konusunun daha ayrıntılı çalışılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Yabancı dil öğretiminde çevirinin işlevi üzerinde duran Uyanık (2014) da, derste uygulanacak çeviri etkinliklerinin öğrencilerde dil bilincinin gelişmesine katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda diğer karşılaştırmalı çalışmalardan farklı olarak, Almanca bir edebiyat eserinin Türkçeye yapılan iki ayrı çevirisinde ikilemelerin incelenmesi fikri oluşmuştur.

Bu çalışmanın konusu Almanca bir edebiyat eserinin Türkçeye çevirisinde kullanılan ikilemeleri incelemektir. İnceleme için Avusturyalı yazar Stefan Zweig'in Satranç adlı romanı ve romanın Türkçede yayınlanmış iki farklı çevirisi ele alınmıştır. Bu eserin özel bir seçilme nedeni yoktur. Çeviri metinlerinde çok fazla ikilemeye rastlandığı için seçilmiştir. Almandada ne tür sözcük ya da yapıların Türkçeye ikileme olarak aktarıldığı, ikilemelerin bu diller arasında biçimsel, anlamsal ve kullanımsal eşdeğerliğinin bulunup bulunmadığı, eşdeğerliğin bulunmadığı durumlarda çevirmenlerin hangi stratejileri uyguladığının belirlenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bulgular ve Yorum

Bu çalışmada Avusturyalı yazar Stefan Zweig'in "Schachnovelle" adlı eseri ve Türkçeye yapılan iki farklı çevirisinde kullanılan ikilemeler ele alınmıştır. Çevirilerden birisi Ayça Sabuncuoğlu tarafından yapılmış ve 2000 yılında Can Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Günümüzde ellinin üzerinde baskı yaparak geniş kitlelere ulaşmış bir yayındır. Eserin incelenecek olan ikinci çevirisi Selçuk Ünlü tarafından yapılmış ve 2015 yılında Palet yayınlarından çıkmıştır. "Satranç" adıyla yayınlanan Türkçe çevirilerde Sabuncuoğlu'nun 92 adet ikileme kullandığı, buna karşın Ünlü'nün çevirisinde 57 tane ikilemeye yer verildiği saptanmıştır. Bu veriler, daha ilk baştan ikilemeler konusunun çeviride ne denli ilginç olacağını göstermektedir. Saptanan ikilemelerin tamamının burada ele alınmasının çalışmanın kapsamını aşacağı düşüncesiyle benzer olanlar yinelenmeden aşağıda yalnızca on sekiz tümce karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

1-"Kinder liefern neugierig **treppauf und treppab**, während das Orchester unerschütterlich zur Deck-show... spielte"(s.1)

Ünlü: “Orkestra kararlı bir şekilde güverte şoku çalarken çocuklar merdivenden **aşağı yukarı** koşuyorlardı.” (s.7)

Sabuncuoğlu: “Orkestra güvertede durup dinlenmeden çalarken çocuklar merdivenlerde merakla **bir aşağı bir yukarı** koşuşuyorlardı” (s.5)

“Treppauf” sözcüğü tek başına bir belirteç olup “merdivenden yukarı, merdivenden çıkarak” anlamlarını taşır. “Treppab” da aynı şekilde “merdivenden aşağı” anlamındadır. Kaynak metinde ikisi birleştirilerek kullanıldığı için Türkçeye “merdivenden bir aşağı bir yukarı” biçiminde ikileme olarak çevrilmesi anlamı pekiştirmiştir. Böylece çevirmen kaynak metindeki etkiyi Türkçe okurlara en uygun biçimde aktarmıştır.

2- “Er hat ganz Amerika von Ost nach West mit Tumierspielen **abgeklappert** und fährt jetzt zu neuen Triumphen nach Argentinien” (s.1)

Ünlü: “Doğu’dan Bayı’ya bütün Amerika’yı satranç turnavalarıyla **köşe bucak** dolaştı ve şimdi de yeni zaferler elde etmek için Arjantin’e gidiyor” (s.7)

Sabuncuoğlu: “Turnuva oyunlarıyla doğudan batıya bütün Amerika’yı **bucak bucak** dolaştı, şimdi de yeni zaferler kazanmak için Arjantin’e gidiyor” (s.6)

Bu örnekte “abklappern” fiilinin geçmiş zamanda kullanılan eylemsi yapısı her iki çevirmen tarafından Türkçeye ikileme olarak aktarılmıştır. Bu fiilin anlamı sözlükte “iyice aramak, aramadık yer bırakmamak, her yere bakarak ve herkese sorarak aramak, köşe bucak aramak” olarak verilmektedir. Çevirmenler en son sıradaki deyim nitelikli anlamı tercih etmişler fiildeki köşe bucak ikilemesini öne çıkarmışlardır. Bu tercih Türkçede ikilemelerin sık kullanılmasının da bir göstergesi kabul edilebilir.

3- “„Bileams Esel” rief erstaunt bei seiner Rückkehr der Pfaffer aus, dem weniger bibelfesten Gendarmeriewachtmeister erklärend, schon zweitausend Jahren hätte sich ein ähnliches Wunder ereignet, daß ein stummes Wesen **plötzlich** die Sprache der Weisheit gefunden habe” (s.3)

Ünlü: “Rahip dönüşünde şaşkınlıkla fazla dindar olmayan jandarma başçavuşuna iki bin sene evvel de benzer bir mucizenin gerçekleştiğini ve dilsiz bir insanın **birden bire** bilgeliğin dilini bulduğunu söyledi” (s.9)

Sabuncuoğlu: “„Vay Canına!” diye şaşkınlıkla bağırıp papaz geri döndüğünde, iki bin yıl önce benzer bir mucizenin gerçekleştiğini, bir dilsizin **birdenbire** bilgeliğin dilini bulduğunu anlattı pek İncil okumayan jandarma çavuşuna” (s.8)

Almancada sıfat ve belirteç olarak kullanılabilen “plötzlich” sözcüğü ani, bir anda oluveren, hemen, çabucak” anlamlarını taşır. Çevirmenler sözlük anlamlarından birini seçmeyip, etki gücü daha yüksek olan “birdenbire” ikilemesini kullanmışlardır. Elbette tümcenin girişindeki sesleniş ve şaşkınlık ifadelerinin bu ikilemeyi seçmede etkili oldukları söylenebilir.

4-“Er spielte zäh, **langsam, unerschütterlich**, ohne ein einziges Mal die gesenkte breite Stirn vom Brette aufzuheben”

Ünlü: “Geniş alnını satranç tahtasından kaldırmaksızın, **yavaş ve kararlı** oynuyordu” (s.9)

Sabuncuoğlu: “**Ağır ağır**, düşünüp taşınarak, kararlı bir biçimde oynuyordu, geniş alnını tahtadan bir kez bile kaldırmadı”(s.9)

“Langsam” sözcüğü bu tümcede belirteç olarak yer almakta ve “gitgide, zaman geçtikçe, yavaş yavaş” anlamlarını taşımaktadır. Ünlü bu belirteci tümce içindeki diğer belirteçle birleştirerek “yavaş ve kararlı” biçiminde çevirmiş, Sabuncuoğlu ise “ağır ağır” ikilemesini tercih etmiştir. Görüldüğü gibi özgün metindeki yapılar amaç dile aynı bağlam içinde farklı biçimlerde aktarılabilmektedir. Bunlardan hangisinin çeviri metni okurunu daha çok etkileyeceği ayrı bir araştırma konusu olabilir.

5-“Es erregte bei der ansässigen Runde nicht geringes Staunen, als der Pfaffer den fünfzehnjährigen strohblonden und rotbäckigen Burschen in seinem nach innen getragenen Schafspelz und schweren, hohen Schaftstiefeln in das Kaffeehaus schob, wo der Junge befremdet **mit scheu niedergeschlagenen Augen** in einer Ecke stehenblieb, bis man ihn zu einem der Schachtische hinrief” (s.4)

Ünlü: “Rahip, sarı saçlı ve kırmızı yanaklı on beş yaşındaki çocuğu içi koyun postu kaplı kürkü, ağır ve yüksek konçlu çizmeleriyle oğlanın **ürkek ve yere diktiği yabancı gözlerle** kendisini satranç masalarından birisine çağırana kadar bir köşede dikildiği kahvehaneye soktuğunda yerleşik roundda en ufak bir hayret uyandırmadı (s.10)

Sabuncuoğlu: “Papaz, üzerine koyun kürkü, ayaklarına uzun konçlu çizmeler giymiş on beş yaşındaki saman sarısı saçlı, kırmızı yanaklı oğlanı kafeden içeri iterek soktuğunda, oturan toplulukta en ufak bir şaşkınlık bile uyandırmadı; çocuk satranç masalarından birine çağırılana kadar, **ürkek ürkek** yere bakarak bir köşede dikildi” (s.9)

Bu örnekte de iki farklı çeviri görüyoruz. Ünlü “mit scheu und niederschlagenen Augen” yapısını bir bütün olarak Türkçeye aktarmış ve çevirisinde biçimsel eşdeğerliğe önem verdiğini göstermiştir. Buna karşın Sabuncuoğlu “scheu” sözcüğünden bir ikileme yaparak ifadenin etki gücünü artırmıştır. “Scheu” sözcüğü tek başına “korkak, ürkek, çekingen, mahçup” anlamlarına gelir. Almanca metinde ikileme olarak kullanılmamasına karşın, çevirmen Türkçe metinde ikilemeyi tercih ederek okuru etkilemeyi amaçlamıştır. Gerçekten de burada kullanılan ikileme sanki metnin özgün dilinin Türkçe olduğu izlenimini yaratmaktadır.

6- “Von der dritten und vierten schlug er sie alle, **einen nach dem ändern**” (s.4)

Ünlü: “Üçüncü ve dördüncü partiden itibaren, **arka arkaya** onların hepsini yendi”(s.10)

Sabuncuoğlu: “Üçüncü ve dördüncü elden başlayarak hepsini **birer birer** yendi” (s.10)

Bu örnekte çevirmenlerin her ikisi de ikileme kullanmışlar, fakat seçtikler sözcükler birbirinden farklı. Bunun nedeni “einen nach dem ändern” yapısının Türkçede “biri bitince öbürünü, birbiri ardına” gibi anlamlar taşımasıdır. Arka arkaya ve birer birer ikilemelerinin kaynak dildeki tek bir yapı için kullanılabilmesi, Türkçede ikilemelerin çokluğu ve kullanım sıklığı ile açıklanabilir.

7-“Am folgenden Sonntagnachmittag war der Schachraum **überfüllt**” (s.5)

Ünlü: “Ertesi Pazar günü öğleden sonra satranç salonu **tıklım tıklımdı**” (s.10)

Sabuncuoğlu: “Ertesi pazar günü öğleden sonra satranç salonu **tıklım tıklım** doluydu” (s.10)

“überfüllt sein” ifadesi Türkçede “kapasitesinin üzerinde dolu olmak, tıka basa dolu olmak” anlamlarına gelir. Çevirmenlerin her ikisi de “tıklım tıklım” ikilemesini kullanarak tümcenin anlamını pekiştirmişlerdir.

8-“Aber sobald Mirko diesen Usus begriffen, fand er sich rasch in die Aufgabe, ging mit seinen schweren, knarrenden Schuhen langsam **von Tisch zu Tisch** und gewann schließlich sieben von den acht Partien” (s.5)

Ünlü: “Fakat Mirko bu yöntemi kavrar kavramaz hemen bu teklifi kabullendi, gıcırdayan ağır ayakkabılarıyla **masadan masaya** gitti ve nihayet sekiz partiden yedisini kazandı” (s.11)

Sabuncuoğlu: “Ama Mirko bu göreneği kavrar kavramaz çabucak işe koyuldu, ağır, gıcırdayan ayakkabılarıyla yavaşça **masa masa** dolaştı ve en sonunda sekiz elden yedisini kazandı” (s.11)

Bu örnekte kaynak metinde ikileme kullanıldığını görüyoruz. Almandaki ikilemelerin bağlaç ya da ilgeçle yapıldığına değinmiştik. “Von Tisch zu Tisch” yapısı sözcük sözcük çevrilirse “masadan masaya” biçiminde çevrilir. Ancak bu yapının ikileme olduğu dikkate alınrsa, Türkçede ikilemenin “masa masa” biçiminde çevrilmesi gerekir. Çünkü buradaki yineleme tümceye farklı bir güç katar. Burada Ünlü’nün çevirisinin yapısal odaklı, Sabuncuoğlu’nun çevirisinin işlevsel odaklı olduğu görülmektedir.

9-“Er reiste **von Stadt zu Stadt, immer** in den billigsten Hotels wohnend, er spielte in den kläglichsten Verein....” (s.7)

Ünlü: “**Sürekli sürekli şehirden şehire** gitti, gittiği yerlerde en ucuz otellerde kaldı.....” (s.12)

Sabuncuoğlu: “Hep en ucuz otellerde kalarak **kent kent** dolaşıyordu, ücreti karşılandığı sürece en döküntü kulüplerde bile oynuyordu....” (s.13)

“Von Stadt zu Stadt” yapısı da önceki örnekte olduğu gibi bir ikilemedir ve Türkçede sözcükler ek almadan da kullanılabilir. Çevirmenlerin yaklaşım farklılıkları burada da ortaya çıkmaktadır. “immer” sürekli anlamında bir belirteçtir. Ünlü’nün çevirisinde “sürekli sürekli” biçiminde kullanılan ikilemenin baskı hatası olması olasıdır. Çünkü bu tümcenin bağlamında iki tane ikilemenin ard arda kullanılması çok abartılı bir yorum olarak değerlendirilebilir. Sabuncuoğlu “immer” için “hep” sözcüğünü tercih ederek, “kent kent” ikilemesinin tümcedeki etkisini daha öne çıkarmıştır.

10-“...aber wie schwer, wie unmöglich doch, sich das Leben eines geistig regsamen Menschen vorzustellen, dem sich die Welt einzig auf die enge Einbahn zwischen Schwarz und Weiß reduziert, der in einem bloßen **Hin und Her, Vor und Zurück** von zweiunddreißig Figuren seine Lebenstriumphe sucht, einen Menschen, dem bei einer neuen Eröffnung, den Springer vorzuziehen...” (s.10)

Ünlü: “Fakat kendisi için dünyada sadece siyah ve beyaz arasındaki tek istikametli yola indirgendiği otuz iki figürün sadece **ilerigeri, öteberi** hareketinde hayatının zaferini arayan yeni bir açılışta piyon yerine atı tercih etmenin kahramanlık.....” (s.16)

Sabuncuoğlu: “...ama dünyayı yalnızca siyah ile beyaz arasındaki dar yola indirgeyen, otuz iki yaş **bir oraya bir buraya, bir ileri bir geri** oynatarak hayatının zaferini kazanmaya çalışan kıvrak zekalı bir insanın yaşamını kafada canlandırmak ne kadar güç, ne kadar olanaksızdı..” (s.18)

“Hin und her” ve “vor und zurück” ikilemelerinin birlikte kullanıldığı bu örnekte çevirmenler Türkçede farklı ikilemeleri kullanmışlardır. Tek başlarına “sağa sola” ve “ileri geri” gibi çevrilebilecek olan bu yapıların tümce içinde anlam pekiştirmek amacıyla “bir oraya bir buraya” ya da “bir ileri bir geri” biçiminde kullanılması ikilemelerin etkisini daha da artırmaktadır. Türkçede aynı durumu anlatmada birden çok ikileme seçeneğinin bulunması çevirmene yorum özgürlüğü sağlamaktadır.

11- “Am dritten Tage gelang es und gelang doch nur **halb**” (s.11)

Ünlü: “Üçüncü gün başarılı oldu, ama gene de **yarı yarıya**” (s.18)

Sabuncuoğlu: “Üçüncü gün amacıma ulaştım, daha doğrusu **yarı yarıya** ulaştım” (s.19)

“Halb” sözcüğü bir sıfat olarak “yarım, yarıya bölünmüş, kısmen, tam değil” anlamlarını taşır. Bu sözcüğü her iki çevirmen de “yarı yarıya” biçiminde bir ikileme olarak Türkçeye aktarmış ve söze çok büyük bir etki yüklemişlerdir. Bunun gibi pek çok örnekte Almancada tek bir sözcükten oluşan bazı sıfat ya da belirteçlerin Türkçeye ikileme olarak aktarıldığına tanıklık ediyoruz. Bu özellik Türkçede ikilemelerin kullanım boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.

12- ‘Nach **etwa** sieben Zügen sah Czentovic nach **längerem Nachdenken** auf und erklärte: „Remis,“’. (s.19)

Ünlü: “Takriben yedi hamlenin sonunda Czentovic uzun süre mülhaza ettikten sonra gözlerini kaldırdı ve berabere dedi” (s.25)

Sabuncuoğlu: “**Aşağı yukarı** yedinci hamlenin sonunda Czentovic **uzun uzun** düşündükten sonra başını kaldırdı ve “Berabere” dedi” (s.32)

Bu örnekte çevirmenlerin farklı değerlendirmeler yaptıklarını görüyoruz. “Etwa” sözünün Türkçesi olarak Ünlü “takriben” sözcüğünü Sabuncuoğlu ise “aşağı yukarı” ikilemesini kullanmıştır. Türkçeye Arapçadan alınan bir ödünçleme olan “takriben” belirteci “yaklaşık olarak, aşağı yukarı” anlamına gelmektedir. Son yıllarda kullanım değerini yitirmekte olan bu sözcüğün tercih edilmesi çevirmenin yaşını ya da dildeki eski sözcüklere yaklaşımını açığa vurmaktadır.

“Nach längerem Nachdenken” yapısının da farklı çevrildiğini görmekteyiz.. Ünlü burada da sözcük eşdeğerliğini dikkate alarak “uzun süre mülhaza ettikten sonra” biçiminde çevirmiştir. Buna karşın Sabuncuoğlu “uzun uzun” ikilemesini buraya çok güzel yerleştirerek “uzun uzun düşündükten sonra” biçiminde tümceye işlevsel bir değer katmıştır.

13- “Indem man uns **jeden** einzeln in ein völliges Vakuum sperrte, in ein Zimmer, das **hermetisch** von der Außenwelt abgeschlossen war, sollte, statt von außen durch Prügel und Kälte, jener Druck von innen erzeugt werden, der uns schließlich aufsprenge” (s.26)

Ünlü: “Her birimizi yalıtımlı şekilde bu dünyadan tecrit edilmiş bir odaya, tam bir vakuma **teker teker** kapatmak suretiyle dıştan dayak ve soğuk vasıtasıyla elde etmek yerine içten sonunda dudaklarımızın açılması o baskıyla sağlanmak isteniyordu” (s.33)

Sabuncuoğlu: “Her birimizi tam bir boşluğa, dış dünyaya **sıkı sıkıya** kapalı bir odaya hapsedmekle, eninde sonunda dilimizi çözecek olan baskı, dayak ve soğuk yoluyla dışarıdan değil içeriden yaratılacaktı” (s.43)

Çevirmenlerin bu örnekteki tercihleri de birbirine uymamaktadır. Ünlü “jeden einzeln” yapısını “teker teker” biçiminde bir ikileme olarak çevirirken, Sabuncuoğlu “hermetisch” sıfatını “sıkı sıkıya” ikilemesi ile aktarmıştır. Bu örnek bize Almandaki farklı sözcük türlerinin Türkçeye ikileme olarak aktarılabilme olanağını göstermesi bakımından önemlidir. Bu olanak bulunmaktadır. Ancak tercih yine de çevirmenin yaklaşımına bağlıdır.

14- „Nie sah ich außer dem Wärter, der kein Wort sprechen und auf keine Frage antworten durfte, ein menschliches Gesicht, nie hörte ich eine menschliche Stimme; Auge, Ohr, alle Sinne bekamen **von morgens bis nachts und von nachts bis morgens nicht** die geringste Nahrung, man **blieb** mit sich, mit seinem Körper und den vier oder fünf stummen Gegenständen Tisch, Fenster, Waschschüssel rettungslos **allein..**” (s.27)

Ünlü: “Tek kelime etmeyen, hiçbir soruya cevap vermeyen gardiyanın dışında insan yüzü görmedim, insan sesi işitmedim; gözlerim, kulaklarım, bütün duyularım **sabahtan akşama, akşamdan sabaha** kadar en küçük bir duyu gıdası almıyordu. İnsan **kendi kendisiyleydi**, vücuduyla ve masa, yatak, pencere ve leğen gibi dört beş dilsiz nesneyle **baş başaydı.**” (s.34)

Sabuncuoğlu: “Tek bir söz söylemesine ve tek bir soruyu yanıtlamasına izin verilmeyen gardiyandan başka bir insan yüzü görmedim, bir insan sesi duymadım; göz, kulak, bütün duyular **sabahtan geceye, geceden sabaha** kadar en ufak bir besin almıyordu, insan **kendi kendisiyle**, kendi bedeniyle ve masa, yatak, pencere, leğen gibi dört-beş dilsiz nesneyle çaresizlik içinde **tek başına kalıyordu**” (s.43)

Bu çevirilerde üç farklı ikileme kullanıldığını görüyoruz. Aslında bunlardan yalnızca bir tanesi kaynak metinde ikileme olarak bulunuyor. “Von morgens bis nachts” sabahtan akşama ve sabahtan geceye biçiminde aktarılmıştır. Diğer ikilemeler ise özgün metinde adıl ve belirteç türünden iki sözcüktür. “Mit sich” yapısı bir dönüşlülük adılının ilgeçle birleşmesiyle kurulmuştur ve Almandada ikileme değildir. Türkçeye “kendi kendine” biçiminde bir ikileme olarak aktarılmaktadır. Çevirmenlerin bu konuda fikir birliği içinde olduğu anlaşılıyor. “Allein” belirtecinde ise çevirmenleri tercihleri örtüşmemektedir. Ünlü “baş başa” ikilemesini tercih ederken, Sabuncuoğlu “tek başına” yapısını kullanmıştır.

15- “.....und immer startte ich auf dieselbe Tapete an derselben Wand; jede Linie **ihres gezackten Musters** hat sich wie mit ehernem Stichel eingegraben bis in die innerste Falte meines Gehirns, so oft habe ich sie angestarrt” (s.27)

Ünlü: “....**girintili çıkıntılı** motiflerinin her çizgisi beynimin en iç katlarına kadar ádeta tunçtan hakkák kalemiyle hákkedildi, bakışlarımı ona o kadar dikmişim” (s.34)

Sabuncuoğlu: “...o kadar çok diktim ki gözümü ona, **dallı budaklı** deseninin her çizgisi demir çiviyle oyulmuş gibi beynimin en iç kıvrımına dek işledi” (s.44)

“Gezackt” sıfatının anlamı sözlükte “uçlu, dişli” olarak verilmektedir. Her iki çevirmen de bu sıfatı ikileme olarak aktarmıştır. “Girintili çıkıntılı” ve “dallı budaklı” ikilemelerinin bu tümcelere önemli bir estetik boyut kattığı söylenebilir. Çevirmenlerin metin türünü dikkate alarak bu tercihleri yaptıkları değerlendirilebilir.

16- “Welchen Sinn hatte es, **nochmals und nochmals** Partien zu wiederholen, die ich Zug um Zug längst auswendig kannte?” (s.36)

Ünlü: “Çoktandır hamle üstüne hamle ile ezbere tanıdığım partileri **bir daha bir daha** tekrarlananın ne anlamı vardı?” (s.44)

Sabuncuoğlu: “Her hamlesini çoktan ezberlediğim oyunları **tekrar tekrar** oynamanın ne anlamı vardı ki?” (s.58)

Özgün metindeki ikileme Türkçeye de ikileme olarak aktarılmış, ancak çevirmenler farklı sözcüklerden yapılan ikilemeleri tercih etmişlerdir. “Bir daha, bir daha” olarak çeviren Ünlü biçimsel eşdeğerliği öne çıkarırken, “tekrar tekrar” ikilemesini kullanan Sabuncuoğlu anlamsal ve kullanımsal eşdeğerliğin örneğini vermiştir.

17- “....denn ich hatte doch seit Monaten, seit **bald** einem Jahr keine anderen Worte gehört als die harten, scharfen und bösen von der Richterbank.-Du träumst-, sagte ich **mir**.-Du träumst! Tu keinesfalls die Augen auf!” (s.42)

Ünlü: “....Çünkü aylardan beri, neredeyse **hemen hemen** bir yıldan beri yargıçlar bankosunun sert, keskin ve kötü niyetli sözlerinden başka söz duymamışım. **Kendi kendime** “Rüya görüyorsun” “Rüya görüyorsun! Gözlerini katiyen açma!...” (s.50)

Sabuncuoğlu: “...çünkü aylardır, yaklaşık bir yıldır sorgu hakimlerinin sert, keskin ve kötü sözlerinden başka bir şey duymamışım. “Düş görüyorsun, dedim **kendi kendime**. “Düş görüyorsun! Sakin gözlerini açma!..” (s.66)

Bu örnekte iki sözcüğün yorumlanması dikkat çekiyor. İlk olarak “bald” belirtecini Ünlü’nün “hemen hemen” biçiminde bir ikileme olarak aktardığını, Sabuncuoğlu’nun ise “yaklaşık olarak” biçiminde çevirdiğini görüyoruz. Türkçede “yakında, biraz sonra, hemen” anlamlarına gelen “bald” sözcüğünü çevirmenler bağlamı ve metin türünü değerlendirerek farklı yorumlamışlardır. Dikkat çeken diğer yorum “mir” adılı ile ilgilidir. Her iki çevirmen de bunu “kendi kendime” ikilemesiyle aktarmıştır. “Mir” burada dönüşlülük adılı olarak görev yapmaktadır. Bu örnekler bize Almandaki farklı sözcük türlerinden olan ve tek bir sözcükten oluşan yapıların Türkçeye ikileme olarak çevrilebileceğini göstermektedir.

18- Dann wieder bestellte er ein Mineralwasser, das er **Glas um Glas** hastig hinabstürzte...." (s.48)

Ünlü: "Sonra da ısmarladığı maden suyunu aceleyle midesine **bardak bardak** gönderiyordu" (s.57)

Sabuncuoğlu: "Sonra yine bir soda ısmarladı ve bardakları **birbiri ardına** yuvarladı..." (s.75)

"Glas um Glas" ikilemesi herhangi bir metin bağlamı olmadan tek başına kullanıldığında Türkçeye "bardak bardak" biçiminde aktarılması gerekir. Ancak metnin bağlamına göre bardakların durumunu bildiren ikileme farklı biçimlerde de çevrilebilmektedir. Yukarıdaki çeviriler bu durumu en iyi gösteren iki örnektir. Ünlü "maden suyunu midesine bardak bardak gönderiyordu" derken, Sabuncuoğlu "bardakları birbiri ardına yuvarladı" biçiminde bir çeviri yapmıştır. Elbette bu örneklerde anlamı etkileyen yalnızca ikilemelerin seçimi değildir, aynı zamanda tümcenin diğer öğeleri de etkili olmaktadır. Örneğin "mideye göndermek" yerine "yuvarlamak" fiilinin tercih edilmesi anlama farklı boyutlar katmıştır. Her sözcük türünde olduğu gibi ikilemelerin çevirisinde de metin bağlamı önemli rol oynamakta ve gerektiği durumlarda birebir çeviri yerine anlam çevirisi tercih edilebilmektedir.

SONUÇ

Almanca yazılmış bir edebi eserin Türkçeye çevirisinde ikilemeleri inceleme konusu yapan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Almanca kaynak metinde az sayıda ikileme olmasına karşın, Türkçe çevirilerde ikilemeye çok fazla yer verildiği saptanmıştır. Bu durum Türkçede ikilemelerin daha yaygın kullanıldığı tezini desteklemektedir.
- Almancada tek bir sözcükten oluşan belirteç, sıfat, eylemsi gibi yapılar Türkçe metne ikileme olarak aktarılmıştır. Bu veri, Türkçe ve Almanca dil çiftinde ikilemelerin biçim, anlam ve kullanım eşdeğerliğinin bulunmadığını göstermektedir.
- Eşdeğerliğin bulunmadığı durumlarda çevirmenler ilgili dil yapısını birebir aktarmak yerine konu bağlamı ve Türkçedeki kullanım özelliklerine göre farklı ikilemeler kullanmayı tercih etmişlerdir.
- Çeviri metinler karşılaştırıldığında ikileme kullanımının gerek sayısal gerekse biçimsel yönden farklılık gösterdiği saptanmıştır. Çevirmenler kaynak metindeki ikilemeleri Türkçeye çevirirken birebir aktarmak yerine Türkçedeki kullanım özelliğine göre değiştirme yoluna gitmişlerdir.

Sonuç olarak, ikilemeler Türkçede Almancadan daha çok kullanılmaktadır. Bu çalışmanın en ilginç özelliği, yalnızca kaynak metindeki ikilemelerin Türkçeye nasıl çevrildiğinin incelenmesi olmayıp, aynı zamanda Almancadaki ne tür yapıların Türkçeye ikileme olarak çevrilebildiğini göstermesidir. Bu sonuç karşılaştırmalı çalışmalarda ve dil öğretiminde önemli bir veri olarak değerlendirilecektir.

KAYNAKÇA

- Akerson, F. (1982). Türkçenin Çeviride Tam Değerlendirilemeyen Bir Özelliği: İkilemeler. *Çağdaş Eleştiri* 6, 49-52
- Aksan, D. (1998). *Anlambilim. Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi
- Aktaş, T. (1996). Yapı ve Anlam Bakımından Almanca ve Türkçede İkilemeler. *Türk Dili Dergisi*, 539, 565-575.
- Balcı, T. (2009). *Grundzüge der türkisch-deutschen kontrastiven Grammatik*. Adana: Ulusoy Matbaası
- Banguoğlu, T. (1998). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Boztaş, İ. (1993). Çeviri, Çevirmen Dilbilim İlişkisi. Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2), 55-65
- Duden 4. (1995). *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Mannheim: Dudenverlag.
- Ergin, M. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (1998). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Gencan, T.G. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yayınları
- Koller, W. (2011). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Tübingen: A. Francke
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sabuncuoğlu, A. (2000): *Satranç*. İstanbul: Can Yayınları.
- Serindağ, E. (2018). Yabancı Dil Olarak Almanca Derslerinde İkilemelerin Didaktiği Üzerine Bir Ders Modeli. *Social Sciences Studies Journal*, 4 (21), 3491-3500.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uncu, N. (2019). Zwillingsformeln im Buch des Dede Korkut und ihre Übersetzungen im Deutschen. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Uyanık, A. (2014). *Übersetzen & Fremdsprachenlernen. Zur Funktion der Übersetzung beim Fremdsprachenunterricht*. Konya: Aybil Yayıncılık.
- Ünlü, S. (2005). *Satranç*. Konya: Palet Yayınları.
- Wahrig (1989). *Deutsches Wörterbuch*. München: Mosaik Verlag.
- Yücel, E. (2016). Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısıyla Türkçe ve Almanca İkilemeler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 79-96.
- Zweig, S. (1942). *Die Schachnovelle*. www.stefanzweig.de adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 20.04.2018)